

Building Representation of Northern Lords in Northern Region National Museums: Hegemony and Contemporary Memory

การประกอบสร้างภาพตัวแทน “เจ้าเมืองเหนือ” ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ
ในเขตภาคเหนือ: อำนาจนำและความทรงจำร่วมสมัย

Received: Jan 2, 2026

Revised: Mar 6, 2026

Accepted: Mar 10, 2026

Nathakit Sangarngamjit (ณฐกฤต สง่างามจิต)

College of Innovation, Thammasat University

วิทยาลัยนวัตกรรม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

Kanjana Laochockchaikul (กาญจนา เหล่าโชคชัยกุล)*

College of Innovation, Thammasat University

วิทยาลัยนวัตกรรม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

*Corresponding Author Email: kan_lao@tu.ac.th

Abstract

This qualitative research studies the process of building the representation of northern lords (Chao Mueang Nuea) in exhibition areas of northern region national museums as well as the negotiation and diminishing aspect of related history in gallery content. Data are collected through documentary study and field surveys, with non-participant observation, at three institutions: Chiang Mai, Hariphunchai, and Nan National Museums. Data are analyzed using Antonio Gramsci's conceptual framework of cultural hegemony and Stuart Hall's theory of representation.

Results:

1. Northern region national museums function as state cultural mechanisms by reproducing national ideology in building northern lord representations with traits of loyal allies and culturally venerable persons. Underscoring a good rapport with the Siamese court and support of Buddhism legitimizes centralized power and the evolving modern nation state.
2. This display muted the historical feature of local politics, especially power negotiation dynamics, Thesaphiban administrative reform conflicts, and response to loss of original status. Thus, northern lords declined in status from political players to cultural symbols beholden to the central power structure.

Keywords: National museum; Lanna history; Northern Lords; Hegemony; Representation

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง “การประกอบสร้างภาพตัวแทน “เจ้าเมืองเหนือ” ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ในเขตภาคเหนือ: อำนาจนำและความทรงจำร่วมสมัย” นี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์กระบวนการประกอบสร้างภาพตัวแทนของ “เจ้าเมืองเหนือ” ในพื้นที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ในเขตภาคเหนือ และเพื่อวิเคราะห์มิติการต่อรองและลดทอนประวัติศาสตร์ของเจ้าเมืองเหนือที่ปรากฏในเนื้อหาของพิพิธภัณฑ์ งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการศึกษาเอกสาร และการสำรวจภาคสนามโดยใช้วิธีการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม ในพื้นที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ 3 แห่ง ได้แก่ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เชียงใหม่ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ หริภุญไชย และพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ น่าน ก่อนนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เนื้อหา และตีความภายใต้กรอบแนวคิดเรื่องอำนาจนำ (Hegemony) ของอันโตนิโอ กรัมสกี และแนวคิดเรื่องภาพตัวแทน (Representation) ของสจวร์ต ฮอลล์

ผลการศึกษาพบว่า

1. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติในเขตภาคเหนือทำหน้าที่เป็นกลไกทางวัฒนธรรมของรัฐ ในการผลิตซ้ำอุดมการณ์ชาติ ผ่านกระบวนการประกอบสร้างภาพตัวแทนของ “เจ้าเมืองเหนือ” ให้มีลักษณะเป็น “พันธมิตรผู้ภักดี” และ “ปราชญ์บุคคละทางวัฒนธรรม” โดยเน้นย้ำความสัมพันธ์อันดีกับราชสำนักสยามและการทำนุบำรุงพุทธศาสนา เพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับการรวมศูนย์อำนาจและการสร้างรัฐชาติสมัยใหม่
2. ภายใต้ภาพตัวแทนดังกล่าว มิติทางประวัติศาสตร์ด้านการเมืองท้องถิ่น โดยเฉพาะพลวัตของการต่อรองอำนาจ ความขัดแย้งในช่วงการปฏิรูปการปกครองมณฑลเทศาภิบาล และปฏิบัติการต่อการสูญเสียสถานะเดิม ถูกลดทอนความสำคัญหรือทำให้เจียบหายไป ส่งผลให้เจ้าเมืองเหนือถูกเปลี่ยนสถานะจาก “ผู้เล่นทางการเมือง” ให้กลายเป็นเพียง “สัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม” ที่อยู่ภายใต้โครงสร้างอำนาจของส่วนกลางอย่างสมบูรณ์

คำสำคัญ: พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ; ประวัติศาสตร์ล้านนา; เจ้าเมืองเหนือ; อำนาจนำ; ภาพตัวแทน

บทนำ

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติมิได้ดำรงสถานะเพียงแหล่งรวบรวมและจัดแสดงวัตถุพยานทางประวัติศาสตร์ หรือสถาบันที่ทำหน้าที่มอบความรู้ด้านโบราณคดีแก่สาธารณชนเพียงเท่านั้น หากแต่ในมิติทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา พิพิธภัณฑ์ถือเป็น “พื้นที่ทางการเมือง” (Political Space) และเป็นกลไกทางวัฒนธรรมที่สำคัญของรัฐในการคัดสรร (Select) จัดลำดับความสำคัญ (Prioritize) และประกอบสร้างความหมาย (Construct Meaning) ให้กับอดีต (Hall, 1997; นันทวัฒน์ เนตรเจริญ และ เชิดชัย อุดมพันธ์, 2567) กระบวนการดังกล่าวมีเป้าหมายเพื่อกำหนดทิศทาง

ความทรงจำร่วม (Collective Memory) ของคนในชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของการสร้างรัฐชาติสมัยใหม่ (Modern Nation-State) ที่พิพิธภัณฑสถานได้กลายเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างอัตลักษณ์แห่งชาติ (National Identity) ผ่านการผลิตซ้ำอุดมการณ์ที่เน้นความสามัคคีและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (อาสา คำภา, 2567) ซึ่งการสร้างเรื่องเล่าหลักดังกล่าวจำเป็นต้องแลกมาด้วยการลดทอนความสำคัญ หรือการทำให้เรื่องราวความแตกต่างหลากหลายของท้องถิ่นถูกทำให้เงียบเสียงลง

ในบริบทของประเทศไทย การดำเนินงานของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติภายใต้การกำกับของกรมศิลปากร ทำหน้าที่เป็นผู้พิทักษ์และถ่ายทอด “ประวัติศาสตร์กระแสหลัก” หรือประวัติศาสตร์ที่มีศูนย์กลางอยู่ที่ราชธานี ส่งผลให้เรื่องราวของภูมิภาคต่าง ๆ ถูกจัดวางในฐานะส่วนประกอบย่อยเพื่อเติมเต็มภาพใหญ่ของความเป็นไทย กรณีศึกษาที่สำคัญคือพื้นที่ภาคเหนือตอนบนหรือ “ล้านนา” ดินแดนที่มีประวัติศาสตร์และโครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ โดยมี “เจ้าเมืองเหนือ” เป็นศูนย์กลางแห่งอำนาจและความศรัทธา (สรสวดี อ่องสกุล, 2566) ก่อนที่จะเกิดจุดเปลี่ยนสำคัญในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24-25 เมื่อสยามเริ่มกระบวนการปฏิรูปการปกครองมณฑลเทศาภิบาลเพื่อรวมศูนย์กลางอำนาจ (อภิญา นัตริชข้อฟ้า และคณะ, 2565) เหตุการณ์นี้นับเป็นรอยต่อทางประวัติศาสตร์ที่มีความซับซ้อน ทั้งในมิติของการต่อรองอำนาจ การสูญเสียสถานะเดิมของเจ้าผู้ครองนคร และการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดในระเบียบการปกครองใหม่ (เนื่ออ่อน ขว้ทองเขียว, 2553)

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติในเขตภาคเหนือ โดยเฉพาะพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หริภุญไชย และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน ซึ่งตั้งอยู่ในอดีตศูนย์กลางอำนาจของล้านนา จึงเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์ในการสื่อสารเรื่องราวรอยต่อทางประวัติศาสตร์ดังกล่าว (กรมศิลปากร, ม.ป.ป.ก; กรมศิลปากร, ม.ป.ป.ช; กรมศิลปากร, ม.ป.ป.ค) อย่างไรก็ตาม จากการสำรวจเบื้องต้นพบว่า การจัดแสดงเรื่องราวของ “เจ้าเมืองเหนือ” มักถูกนำเสนอผ่านกรอบเรื่องเล่าที่เน้นย้ำภาพลักษณ์ความจงรักภักดี (Loyalty) และการสนองพระราชดำริ เพื่อแสดงถึงความราบรื่นในการผนวกรวมล้านนาเข้าเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรไทย โดยอาศัยวัตถุจัดแสดงประเภทเครื่องยศพระราชทานและภาพถ่ายทางประวัติศาสตร์เป็นประจักษ์พยาน (จิรัชชาติ สันตะยศ, 2552) การนำเสนอเช่นนี้ส่งผลให้มิติทางประวัติศาสตร์ด้านอื่น ๆ โดยเฉพาะพลวัตความขัดแย้ง (Conflict) หรือการต่อรองอำนาจถูกละเลยไป

ปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงการทำงานของ “อำนาจนำ” (Hegemony) ตามแนวคิดของอันโตนิโอ กรัมสกี ที่รัฐสามารถครอบงำความคิดและสร้างความยินยอมพร้อมใจผ่านสถาบันทางวัฒนธรรม โดยทำให้ประวัติศาสตร์ฉบับทางการกลายเป็นความจริงชุดเดียวที่ได้รับการยอมรับ (Gramsci, 1971; วัชรพล พุทธิรักษา, 2549) ในขณะที่แนวคิดเรื่อง “ภาพตัวแทน” (Representation) ของสจ๊วต ฮอลล์ ชี้ให้เห็นว่าสิ่งที่ปรากฏในตู้จัดแสดงมิใช่ความจริงสัมบูรณ์ แต่เป็นผลผลิตของการประกอบสร้างความหมายที่มีนัยยะทางการเมืองแฝงอยู่ (Hall, 1997; นันทวัฒน์ เนตรเจริญ

และเชิดชัย อุดมพันธ์, 2567) ดังนั้น การศึกษาพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติในประเด็นนี้จึงมีใช้เพียงการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะ แต่เป็นการทำความเข้าใจความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่าง “รัฐ” กับ “ท้องถิ่น” ที่ยังคงส่งผลสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

การวิจัยนี้จึงมุ่งสำรวจและวิเคราะห์รูปแบบการประกอบสร้างภาพตัวแทนของเจ้าเมืองล้านนาในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติทั้ง 3 แห่ง เพื่อถอดรหัส (Decode) ความหมายที่แฝงอยู่ในเนื้อหาจัดแสดง และตรวจสอบความครบถ้วนของมิติทางประวัติศาสตร์ที่ถูกนำเสนอ ทั้งนี้ เพื่อนำไปสู่ข้อเสนอแนะในการเปิดพื้นที่ให้กับเรื่องเล่าที่หลากหลาย และคืนความซับซ้อนให้กับหน้าประวัติศาสตร์ อันจะนำไปสู่สมดุลทางความทรงจำและการเรียนรู้ที่ดีอย่างเท่าทัน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์กระบวนการประกอบสร้างภาพตัวแทนของเจ้าเมืองเหนือในพื้นที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ในเขตภาคเหนือ
2. เพื่อวิเคราะห์มิติการต่อรองและการลดทอนประวัติศาสตร์ที่ของเจ้าเมืองเหนือในพื้นที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ในเขตภาคเหนือ

การทบทวนวรรณกรรม

การวิจัยเรื่อง “การประกอบสร้างภาพตัวแทน “เจ้าเมืองเหนือ” ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติในเขตภาคเหนือ: อำนาจนำและความทรงจำร่วมสมัย” ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์ ดังนี้

1. **บริบทพิพิธภัณฑ์สถานในประเทศไทยและล้านนา** พิพิธภัณฑ์ในประเทศไทยก่อตั้งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 เมื่อปี พ.ศ. 2402 โดยจัดตั้งพระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑ์ เพื่อใช้เป็นสถานที่จัดแสดงศิลปวัตถุและโบราณวัตถุโดยมิได้เปิดให้ประชาชนทั่วไปเข้าชม จนสมัยรัชกาลที่ 5 โปรดให้จัดตั้งพิพิธภัณฑ์สถานขึ้นที่หอคองคอเดียในพระบรมมหาราชวัง โดยในสมัยนั้นยังเรียกทับศัพท์ว่า “มิวเซียม” และในปี พ.ศ. 2417 ได้เปิดให้ประชาชนเข้าชมเป็นครั้งแรก จนเมื่อปี พ.ศ. 2430 ได้โปรดให้ย้ายพิพิธภัณฑ์สถานจากหอคองคอเดียไปที่พระที่นั่งสามองค์ภายในพระราชวังบวรสถานมงคล หรือวังหน้า โดยเปิดพิพิธภัณฑ์สถานการให้ประชาชนเข้าชมสัปดาห์ละ 2 ครั้ง เพื่อรองรับกับการขยายตัวของการจัดแสดงศิลปวัตถุของชาติ จนถึงสมัยรัชกาลที่ 7 ได้พระราชทานพระราชมนเทียรสถานตลอดทั้งบริเวณพระราชวังบวรสถานมงคลด้านเหนือให้เป็นที่จัดตั้งพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ และหอพระสมุดสำหรับพระนครขึ้น ก่อนที่จะมีการเปลี่ยนชื่อ พิพิธภัณฑ์สถานสำหรับพระนครเป็น พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ และเปลี่ยนหอพระสมุดสำหรับพระนครเป็น หอสมุดแห่งชาติ นับเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ไทยให้มีบทบาทต่อสาธารณชนในฐานะแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์เป็นต้นมา (ธนิต อยู่โพธิ์, 2510) อาจจะสามารถกล่าวได้ว่า พิพิธภัณฑ์ในประเทศไทยมี

พัฒนาการจากการจัดแสดงเครื่องราชบรรณาการและของสะสมในราชสำนักสู่การเป็นแหล่งเรียนรู้สาธารณะ ส่วนพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติในเขตภาคเหนือ คือ เชียงใหม่ หรือภูโย (ลำพูน) และ น่าน แม้การก่อตั้งจะเกิดในช่วงยุคหลัง แต่พื้นที่ที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเลือกก่อตั้งขึ้นก็ล้วนอยู่ในพื้นที่ที่เป็นศูนย์กลางอำนาจเดิมของล้านนา และมักใช้อาคารที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์หรือสร้างขึ้นเพื่อเก็บรวบรวมวัตถุจากราชตระกูลเจ้าเมือง การศึกษาบทบาทของพิพิธภัณฑ์เหล่านี้จึงต้องพิจารณาควบคู่กับประวัติศาสตร์การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของล้านนา ตั้งแต่ยุคราชวงศ์มังราย ยุคพม่าปกครอง ยุคฟื้นฟูบ้านเมืองโดยกลุ่มเจ้าเจ็ดตน จนถึงกรมการผนวกรวมล้านนาเข้ากับสยามและการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 (กรมศิลปากร, 2551; สวัสดิ์ อ่องสกุล, 2566)

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติในเขตภาคเหนือที่งานวิจัยนี้มุ่งเน้นศึกษา 3 แห่ง ตั้งอยู่ในอดีตศูนย์กลางอำนาจของล้านนา ได้แก่ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เชียงใหม่ ซึ่งจัดแสดงประวัติศาสตร์และศิลปะล้านนาในฐานะส่วนหนึ่งของมรดกไทย (กรมศิลปากร, ม.ป.ป.ค) พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ภูโย (ลำพูน) ที่เน้นบทบาทของพุทธศาสนาและวัฒนธรรมทวารวดี-ภูโย (กรมศิลปากร, ม.ป.ป.ช) และพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ น่าน ที่ใช้อาคารหอคำเดิมของเจ้าเมืองน่านเป็นสถานที่จัดแสดง ซึ่งมีความสัมพันธ์โดยตรงกับการนำเสนอภาพลักษณ์ของเจ้าเมืองและราชวงศ์ (กรมศิลปากร, ม.ป.ป.ก) ข้อมูลเหล่านี้เป็นพื้นฐานสำคัญในการวิเคราะห์เปรียบเทียบกลวิธีการเล่าเรื่องในแต่ละพื้นที่

2. ประวัติศาสตร์ล้านนาและการเปลี่ยนแปลงสู่รัฐชาติสมัยใหม่ บริบททางประวัติศาสตร์ของล้านนาเป็นรากฐานสำคัญในการทำความเข้าใจสถานะของ “เจ้าเมืองเหนือ” โดย สวัสดิ์ อ่องสกุล (2566) ได้อธิบายถึงโครงสร้างการปกครองของล้านนาในอดีตที่มีลักษณะเป็นนครรัฐอิสระ การเปลี่ยนผ่านในยุคสมัยต่าง ๆ การตกเป็นรัฐภายใต้พม่า ก่อนที่จะเข้าสู่ช่วงเวลาแห่งการฟื้นฟูล้านนาในยุคเจ้าเจ็ดตน ซึ่งทำให้เกิดการฟื้นฟูเมืองหลัก ๆ ไม่ว่าจะเป็นเชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน แพร่ และน่าน ทั้งจัดตั้งระบบการปกครองและฟื้นฟูระบบปกครองซึ่งมีเจ้าเมืองมีอำนาจสิทธิ์ขาดในการปกครอง การบริหารจัดการทรัพยากรและการศาล จนกระทั่งเกิดจุดเปลี่ยนสำคัญในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24-25 เมื่อภูมิภาคนี้ต้องเผชิญกับภัยคุกคามจากลัทธิอาณานิคมตะวันตก เจ้านายฝ่ายเหนือเองก็มีทั้งกลุ่มที่เห็นประโยชน์จากการดึงเอาอำนาจของอังกฤษเข้ามา และกลุ่มเจ้านายที่ประนีประนอมกับอำนาจของสยาม ซึ่งพลวัตของโครงสร้างการปกครองของเจ้านายในล้านนาเองก็ไม่ได้มีลักษณะรวมศูนย์ หรือมีอำนาจปกครองเบ็ดเสร็จโดยเมืองใดเมืองหนึ่ง และเมื่อเข้าสู่บริบททางการเมืองที่ผันผวน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงที่ลัทธิอาณานิคมของตะวันตกเข้ามาแทรกแซง และหัวเมืองล้านนาถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสยาม อันนำไปสู่การปฏิรูปการปกครองเพื่อรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง และเปลี่ยนรูปแบบการปกครองเป็นมณฑลเทศาภิบาลในเวลาต่อมา ซึ่งกระบวนการดังกล่าวส่งผลกระทบโดยตรงต่อสถานะของเจ้าเมืองเหนือ ดังที่เนื่ออ่อน ขว้ทองเขียว (2553) ได้ชี้ให้เห็นว่า รัฐสยามใช้นโยบายที่ประนีประนอมแต่เด็ดขาดในการลดทอนอำนาจของเจ้าผู้ครองนคร โดยเปลี่ยนสถานะจากกษัตริย์ท้องถิ่นให้กลายเป็นข้าราชการภายใต้ระเบียบของกระทรวงมหาดไทย

ซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาของ อภิญา นัตรช่อฟ้า และคณะ (2565) ที่อธิบายถึงพลวัตของการปกครองท้องถิ่นไทยในยุครวมศูนย์อำนาจว่า เป็นช่วงเวลาที่รัฐส่วนกลางพยายามสลายอำนาจเดิมของท้องถิ่นเพื่อสร้างความเป็นเอกภาพของชาติ (Nation-State) อย่างไรก็ตาม ช่วงเวลาดังกล่าวเต็มไปด้วยความซับซ้อนของการต่อรองอำนาจ การต่อต้าน และการปรับตัวของกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือเพื่อรักษาเกียรติยศและสถานะทางสังคมภายใต้ระเบียบโลกใหม่

3. แนวคิดเรื่องอำนาจนำ (Hegemony) และกลไกทางวัฒนธรรมของรัฐ เพื่อทำความเข้าใจบทบาทของพิพิธภัณฑสถานในฐานะเครื่องมือของรัฐ ผู้วิจัยใช้กรอบแนวคิด “อำนาจนำ” ของ อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) ซึ่งอธิบายว่า การครองอำนาจของชนชั้นปกครองไม่ได้อาศัยเพียงกำลังบังคับ (Coercion) แต่ยังต้องอาศัยการสร้าง “ความยินยอมพร้อมใจ” (Consent) จากผู้ถูกปกครองผ่านสถาบันทางสังคมและวัฒนธรรม (Gramsci, 1971; วัชรพล พุทธิรักษา, 2549)

ในบริบทของสังคมไทย วัชรพล พุทธิรักษา (2549) ได้ขยายความแนวคิดนี้ว่า รัฐพยายามสร้างสภาวะการครองอำนาจนำโดยการผลิตชุดความจริงและอุดมการณ์ที่เอื้อต่อความมั่นคงของรัฐ เพื่อให้ประชาชนยอมรับและมองว่าเป็นเรื่องปกติสามัญ นอกจากนี้ อาสา คำภา (2567) ยังได้ชี้ให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะของพระราชอำนาจนำในสังคมไทย ที่ใช้บารมีและสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์กลางในการสร้างความเชื่อมั่นและความศรัทธา แนวคิดเหล่านี้ช่วยอธิบายว่า พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติทำหน้าที่เป็นพื้นที่ทางอุดมการณ์ ที่รัฐใช้ในการกล่อมเกลாதองสังคมและปลูกฝังความทรงจำร่วม (Collective Memory) ที่สอดคล้องกับประวัติศาสตร์ราชชาตินิยม โดยทำให้ความขัดแย้งในอดีตถูกลบเลือนและแทนที่ด้วยภาพลักษณ์แห่งความสามัคคี

4. แนวคิดเรื่องภาพตัวแทน (Representation) และการประกอบสร้างความหมาย การวิเคราะห์สิ่งที่ปรากฏในเนื้อหาที่จัดแสดงอาศัยแนวคิดเรื่อง “ภาพตัวแทน” ของ สจวร์ต ฮอลล์ (Stuart Hall) ซึ่งเสนอว่า ความหมายไม่ได้ดำรงอยู่อย่างลอยตัวในวัตถุ แต่เกิดขึ้นผ่านกระบวนการประกอบสร้าง (Construction) ด้วยระบบภาษาและสัญญาณ (Signifying Practices) การจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานจึงไม่ใช่การสะท้อนความจริงแท้ (Reflection of Reality) แต่เป็นการคัดเลือกและจัดวางความหมายใหม่ (Hall, 1997; นันทวัฒน์ เนตรเจริญ และ เชิดชัย อุดมพันธ์, 2567)

การศึกษาของ นันทวัฒน์ เนตรเจริญ และ เชิดชัย อุดมพันธ์ (2567) ที่วิเคราะห์ภาพตัวแทนทหาร ได้แสดงให้เห็นว่าสื่อทางวัฒนธรรมถูกใช้เพื่อสร้างภาพลักษณ์เชิงอุดมคติที่รัฐต้องการ เช่นเดียวกับงานของ จิรัชชาติ สันตยะศ (2552) ที่ศึกษาการสร้างภาพลักษณ์ของพระราชชายาเจ้าดารารัศมี ซึ่งพบว่ามีกระบวนการสร้างให้พระองค์เป็นสัญลักษณ์ของความสัมพันธ์อันดีระหว่างล้านนากับสยาม เพื่อลดทอนความทรงจำเรื่องความขัดแย้งทางการเมือง

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีขั้นตอนการดำเนินการดังนี้

1. พื้นที่ศึกษา ใช้วิธีการศึกษาเฉพาะกรณี (Case Study) โดยเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) คือ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ 3 แห่ง ซึ่งเป็นพิพิธภัณฑสถานสำคัญของภาคเหนือ ได้แก่ (1) พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่ (2) พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หริภุญไชย จังหวัดลำพูน และ (3) พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน เนื่องจากพิพิธภัณฑสถานทั้งสามแห่งตั้งอยู่ในพื้นที่ศูนย์กลางสำคัญในประวัติศาสตร์ล้านนาและมีการจัดแสดงเนื้อหาเกี่ยวกับเจ้าเมืองอย่างชัดเจน

2. เครื่องมือและการเก็บรวบรวมข้อมูล ดำเนินการโดย

2.1 การศึกษาเอกสาร โดยการรวบรวมข้อมูลจากพงศาวดาร งานวิจัยประวัติศาสตร์ล้านนา และเอกสารนำชมของพิพิธภัณฑสถาน

2.2 การสำรวจภาคสนาม ใช้วิธีการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation) โดยใช้การสังเกตการณ์ เพื่อบันทึกรายละเอียดของเนื้อหาจัดแสดง เส้นทางการเดินชม วัตถุจัดแสดง ถ้อยคำบรรยาย และการใช้สื่อต่าง ๆ โดยเน้นวิเคราะห์เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับเจ้าเมืองล้านนา

3. การวิเคราะห์ข้อมูล นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และตีความ (Interpretation) ภายใต้กรอบแนวคิดอำนาจและภาพตัวแทน เพื่อสังเคราะห์รูปแบบการเล่าเรื่องและความหมายที่แฝงอยู่ในเนื้อหาจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถาน

ผลการวิจัย

จากการศึกษาได้ผลการศึกษจากการสังเคราะห์ข้อมูลจากการสำรวจภาคสนามและการวิเคราะห์เอกสาร โดยมีรายละเอียดครอบคลุมเนื้อหาตามวัตถุประสงค์การวิจัย เพื่อให้เห็นภาพสะท้อนของการประกอบสร้างความหมายและพลวัตทางประวัติศาสตร์ที่ปรากฏในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติในเขตภาคเหนือ ดังนี้

ผลการวิจัยจากวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า กระบวนการประกอบสร้าง “ภาพตัวแทน” ของเจ้าเมืองเหนือในพื้นที่จัดแสดง มุ่งเน้นการผลิตซ้ำอุดมการณ์รัฐและสร้างความชอบธรรมให้กับการรวมศูนย์อำนาจของสยาม

จากการวิเคราะห์เนื้อหาจัดแสดง (Content Analysis) และวัตถุจัดแสดง (Artifacts) ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ 3 แห่ง คือ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หริภุญไชย และ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน พบว่า กระบวนการสร้างภาพตัวแทนของ “เจ้าเมืองเหนือ” มิได้เป็นการนำเสนอชีวิตประวัติของบุคคลอย่างตรงไปตรงมา แต่เป็นการประกอบสร้างความหมายใหม่ (Reconstruction of Meaning) ภายใต้ปฏิบัติการของ “อำนาจนำ” (Hegemony)

เพื่อกลมกลืนเกลตาทางสังคมและผนวกประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเข้ากับประวัติศาสตร์นิพนธ์ของไทย โดยมีกลวิธีและรายละเอียดจำแนกตามกรณีศึกษาได้ดังนี้

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เชียงใหม่: การประกอบสร้างผ่านวาทกรรม “เครือญาติ” และ “โซ่ข้อกลาง” ในพื้นที่จัดแสดงของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เชียงใหม่ ภาพตัวแทนของเจ้าเมืองเชียงใหม่ถูกลดทอนความเป็น “ประมุขแห่งรัฐอิสระ” ลง และถูกแทนที่ด้วยภาพลักษณ์ของ “พันธมิตรทางสายเลือด” ที่มีความสัมพันธ์อันดีกับราชสำนักสยามอย่างแนบแน่น การเล่าเรื่องเน้นกระบวนการกอบกู้เอกราชจากพม่าโดยความช่วยเหลือของราชสำนักส่วนกลาง นำไปสู่การยอมรับสถานะประเทศราชด้วยความกตัญญู และจบลงที่การผนวกล้านนาเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรไทยอย่างสมบูรณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเน้นย้ำบทบาทของพระราชชายาเจ้าดารารัศมีในฐานะทูตวัฒนธรรม ซึ่งเนื้อหาจัดแสดงให้ความสำคัญอย่างมากกับพระราชชายาเจ้าดารารัศมี ในฐานะตัวละครหลักในการดำเนินเรื่อง ดังจะเห็นได้จากการจัดแสดงฉลองพระองค์ เครื่องเรือน และภาพถ่ายพระจริยาวัตรในราชสำนักถูกใช้เพื่อสื่อสารนัยของ “การผสมผสานทางวัฒนธรรม” ที่ราบรื่นและงดงาม ชับแน่นเรื่องราวของ “ความรัก” และ “ความภักดี” ที่เชื่อมร้อยสองอาณาจักรเข้าด้วยกัน

รวมไปถึงเครื่องราชอิสริยาภรณ์ เสื้อครุยยศ และสิ่งของที่ได้รับพระราชทาน ก็ถูกใช้เป็นสัญลักษณ์แสดงสถานะที่ได้รับการรับรองจากส่วนกลาง เช่น วัตถุจัดแสดงประเภทเครื่องราชบรรณาการหรือสิ่งของที่ได้รับพระราชทานจากรัชกาลที่ 5 สัปดาห์ที่เข้ารับเสด็จรัชกาลที่ 7 สิ่งเหล่านี้ตอกย้ำว่าอำนาจของเจ้าเมืองได้รับความชอบธรรมผ่านการยอมรับจากกรุงเทพฯ เป็นการตอกย้ำว่าสถานะและเกียรติยศของเจ้าเมืองเชียงใหม่ในยุคหลังจารีตนั้น ล้วนมีที่มาจากความเมตตาและการรับรองโดยราชสำนักกรุงเทพฯ ภาพตัวแทนนี้จึงเป็นสัญลักษณ์แห่งการยอมรับอำนาจ ทำหน้าที่สร้างความชอบธรรมให้การเข้ามาของอำนาจส่วนกลางว่าเป็นไปเพื่อ “ยกย่อง” มิใช่ “ครอบงำ”

กรณีศึกษาพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ หริภุญไชย: การประกอบสร้างผ่านภาพลักษณ์ “ธรรมราชา” และ “นักพัฒนา” ผ่านการนำเสนอเจ้าเมืองลำพูน โดยเฉพาะพลตรี มหาอำมาตย์โท เจ้าจักรคำขจรศักดิ์ ถูกประกอบสร้างผ่านกรอบคิดเรื่อง “คนดี” ตามค่านิยมของรัฐไทยสมัยใหม่ ผสมผสานกับคติพุทธศาสนา

เนื้อหาเกี่ยวกับเจ้าเมืองลำพูนถูกนำเสนอในฐานะพุทธศาสนูปถัมภก พิพิธภัณฑ์มุ่งเน้นการจัดแสดงที่สื่อถึงบทบาทของเจ้าเมืองในการบูรณะวัดพระธาตุหริภุญชัย การบริจาคที่ดินสร้างโรงเรียนและโรงพยาบาล ภาพตัวแทนนี้ลดทอนมิติความเป็นนักปกครองที่มีอำนาจเด็ดขาดให้เหลือเพียงภาพของ “ผู้นำทางศีลธรรม” ผู้เสียสละเพื่อประโยชน์สุขของมหาชน ซึ่งสอดคล้องกับอุดมการณ์ของรัฐที่ต้องการเห็นผู้นำท้องถิ่นเป็นผู้สนับสนุนกิจการของรัฐบาลและศาสนา ในส่วนวัตถุจัดแสดง เช่น เครื่องยศ ภาพถ่ายการรับเสด็จ และเครื่องแต่งกายแบบผสมผสานตะวันตก-สยาม ภาพถ่ายและคำบรรยายที่เกี่ยวกับเจ้าเมืองลำพูนมักแสดงออกถึงการปรับตัวเข้าสู่ระเบียบราชการสมัยใหม่ เช่น การสวมเครื่องแบบข้าราชการสยามและการปฏิบัติตามนโยบายมณฑลเทศาภิบาล

แสดงให้เห็นว่าเจ้าเมืองลำพูนปรับตัวเข้ากับระเบียบราชการสมัยใหม่ของสยามได้เป็นอย่างดี การมอบวัตถุโบราณให้เป็นสมบัติของชาติก็ถูกนำเสนอในเชิงการเสียสละเพื่อส่วนรวม

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน: การประกอบสร้างผ่านสัญลักษณ์ “ผู้พิทักษ์ ขอบขันทสิมา” พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่านนั้นตั้งอยู่ใน “หอคำ” หรือวังเก่า นำเสนอภาพตัวแทนของเจ้าเมืองน่านในลักษณะที่เข้มข้นด้วยความจงรักภักดีและศักดิ์ศรีทางการเมืองทหาร

การจัดแสดง “งาช้างดำ” คูบ้านคูเมือง ควบคู่ไปกับเครื่องยศและตราตั้งจากกรุงเทพฯ เป็นการสื่อสารเชิงสัญลักษณ์ว่า อำนาจศักดิ์สิทธิ์ตามจารีตท้องถิ่น (งาช้างดำ) และอำนาจตามกฎหมายใหม่ (ตราตั้งจากสยาม) ได้หลอมรวมเป็นหนึ่งเดียวกัน ภาพตัวแทนนี้ยืนยันว่าเจ้าเมืองน่านคือผู้ได้รับอาณัติจากทั้งผีบรรพบุรุษและกษัตริย์สยามให้ปกครองแผ่นดิน

ในส่วนเนื้อหาจัดแสดงเน้นย้ำบทบาทของ พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช ในการช่วยราชการสงครามปราบกบฏเงี้ยวและการรักษาชายแดนตะวันออก ภาพตัวแทนนี้ถูกใช้เพื่อผลิตซ้ำวาทกรรม “เมืองหน้าด่าน” ที่มีความสำคัญต่อความมั่นคงของชาติและความจงรักภักดีต่อราชวงศ์จักรีเป็นที่ตั้ง ภาพถ่ายประวัติศาสตร์จำนวนมากแสดงฉากการเข้าเฝ้าฯ การรับเสด็จ และการแต่งกายชุดข้าราชการสยาม ซึ่งสื่อสารนัยของการอยู่ภายใต้ระเบียบและอำนาจของรัฐบาลอย่างเต็มที่

ผลการวิจัยจากวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า ภายใต้อาณาเขตที่วิเคราะห์ไปแล้วนั้น เนื้อหาการจัดแสดงมีมิติการตอรองและประวัติศาสตร์ความขัดแย้งที่ถูกกลดทอนเพื่อให้สอดคล้องกับเรื่องเล่าหลักของประวัติศาสตร์ชาติ ส่งผลให้มีมิติทางประวัติศาสตร์ของเจ้าเมืองเหนือถูกกลดทอนความหมายลงในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

การลบเลือนเรื่อง “ความขัดแย้ง” ในช่วงรอยต่อของการปฏิรูปการปกครอง ซึ่งประวัติศาสตร์ช่วงการปฏิรูปมณฑลเทศาภิบาล เป็นช่วงเวลาที่เกิดแรงเสียดทานอย่างรุนแรงระหว่างสยามกับล้านนา แต่ในพื้นที่จัดแสดงกลับไม่ปรากฏเรื่องราวเหล่านี้ เนื้อหาจัดแสดงไม่ได้นำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับการต่อต้านของเจ้าเมืองและราษฎรในเรื่องการจัดเก็บภาษีแบบใหม่ การสูญเสียสิทธิในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งถือเป็นแหล่งรายได้หลักของเจ้าเมือง หรือความตึงเครียดระหว่างข้าหลวงจากส่วนกลางกับเจ้านายท้องถิ่น หรือในกรณี “กบฏเงี้ยว” แม้จะมีการกล่าวถึงเหตุการณ์ความไม่สงบในกบฏเงี้ยวเมืองแพร่ แต่พิพิธภัณฑสถานอธิบายเหตุการณ์นี้ในฐานะ “ภัยคุกคามจากคนนอก” หรือ “ความเข้าใจผิด” โดยละเลยที่จะวิเคราะห์ถึงมูลเหตุจูงใจที่แท้จริง ซึ่งเกิดจากความไม่พอใจต่อการลดทอนอำนาจของรัฐบาลสยาม การเล่าเรื่องเช่นนี้ทำให้ภาพลักษณ์ของเจ้าเมืองเหนือดูใสสะอาดและเป็นหนึ่งเดียวกับสยามเสมอมา ทั้งที่ในข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ เจ้านายฝ่ายเหนือจำนวนมากมีความรู้สึกกระอักกระอ่วนและพยายามต่อต้าน

การตีความ “การตอรอง” ให้กลายเป็น “ความร่วมมือ” การกระทำหลายอย่างของเจ้าเมืองเหนือที่เป็นไปเพื่อ “การตอรอง” เพื่อรักษาอำนาจและสถานะเดิม กลับถูกตีความให้เป็นเรื่องของ “ความร่วมมือ” และ “ความศรัทธา” ผ่านการแสดงออกเชิงประจักษ์ไม่ว่าจะเป็น การถวายที่ดิน

และทรัพย์สินของเจ้าเมืองลำพูนหรือเชียงใหม่ซึ่งได้มอบที่ดินคุ้มหลวงให้สร้างโรงเรียนหรือสถานที่ราชการ ที่เรื่องเล่าในการจัดแสดงมองว่าเป็น “จิตอาสา” และ “การทำบุญ” ซึ่งเป็นการลดทอนความเหลื่อมล้ำทางอำนาจและทำให้ผู้ชมมองไม่เห็นความพยายามดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดของชนชั้นนำท้องถิ่น หรือในเรื่องของการแข่งขันกันบูรณะวัดวาอารามของเจ้าเมืองในช่วงปลายยุคจารีต คือการแสดงออกถึง “บุญบารมี” และการแข่งกับอำนาจของรัฐบาลสยาม แต่เนื้อหาที่จัดแสดงอธิบายปรากฏการณ์นี้เพียงในมิติทางศาสนาและศิลปกรรม ทำให้มิติทางการเมืองของการสร้างสถาปัตยกรรมก็ถูกมองข้ามไป

การทำให้เจ้าเมืองกลายเป็นเพียง “วัตถุทางวัฒนธรรม” ผลจากการจัดแสดงที่เน้นความสวยงามของเครื่องแต่งกาย เครื่องยศ และพิธีกรรม ส่งผลให้สถานะของเจ้าเมืองเหนือถูก “แช่แข็ง” ไว้ในอดีต เจ้าเมืองเหนือถูกนำเสนอในฐานะสัญลักษณ์ทางประเพณีที่มีหน้าที่เพียงประกอบพิธีกรรมและรักษาวัฒนธรรมล้านนา แต่บทบาทในฐานะผู้มีอำนาจทางการเมืองที่มีอำนาจและความสามารถในการตัดสินใจ มีความทะเยอทะยาน หรือมีความผิดพลาด ล้วนไม่ถูกนำเสนอ ทำให้เจ้าเมืองเหนือในเนื้อหาที่ถูกนำเสนอในพิพิธภัณฑ์มีลักษณะดำรงอยู่เพียงเพื่อประดับบารมีของเรื่องเล่าความเป็นไทยและการที่เนื้อหาจัดแสดงจบลงที่การสิ้นสุดของระบอบเจ้าเมือง การผนวกล้านนารวมเข้ากับราชอาณาจักรสยามอย่างสมบูรณ์ โดยไม่ได้เชื่อมโยงให้เห็นว่า มรดกทางความคิดหรือโครงสร้างอำนาจของกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือ ได้ส่งผลสืบเนื่องอย่างไรต่อการเมืองท้องถิ่นหรือเศรษฐกิจของภาคเหนือในปัจจุบัน ทำให้ประวัติศาสตร์เจ้าเมืองกลายเป็นเรื่องไกลตัวและเป็นเพียงนิทานปรัมปราที่สวยงามแต่ขาดพลังในทางการเมืองและประวัติศาสตร์ไปโดยปริยาย

โดยสรุปจะเห็นว่า พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติในเขตภาคเหนือได้ทำหน้าที่เป็น “พื้นที่เชิงยุทธศาสตร์ทางความทรงจำ” ที่รัฐใช้บริหารจัดการอดีตของล้านนา โดยผ่านกระบวนการคัดสรรและประกอบสร้างภาพตัวแทนของเจ้าเมืองเหนือที่จงรักภักดี เพื่อกลบเกลื่อนรอยร้าวทางประวัติศาสตร์และลดทอนอำนาจการต่อรองของท้องถิ่น ผลลัพธ์ที่ได้คือเรื่องเล่าประวัติศาสตร์ที่ราบรื่น กลมกลืน แต่ขาดความจริงทางการเมืองที่รอบด้าน

อภิปรายผล

จากผลการวิจัยนักวิจัยจึงนำผลการวิจัยมาอภิปราย ดังต่อไปนี้

จากผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เรื่องการวิเคราะห์กระบวนการประกอบสร้าง “ภาพตัวแทน” ของเจ้าเมืองเหนือในพื้นที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติในเขตภาคเหนือ พบว่าพิพิธภัณฑ์ทั้ง 3 แห่ง เชียงใหม่ หริภุญไชย และ น่านได้ประกอบสร้างภาพลักษณ์ของเจ้าเมืองเหนือให้มีลักษณะเป็น “พันธมิตรผู้ภักดี” และ “ปราชญ์บุคคละทางวัฒนธรรม” โดยเน้นการจัดแสดงวัตถุที่สื่อถึงความสัมพันธ์อันดีกับราชสำนักสยามและการทำนุบำรุงพุทธศาสนา มากกว่าบทบาทในฐานะประมุขรัฐอิสระ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเรื่อง “ภาพตัวแทน” (Representation) ของ Hall (1997) ที่อธิบายว่า

การจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์มิใช่การสะท้อนความจริงอย่างตรงไปตรงมา แต่เป็นปฏิบัติการทางความหมาย (Signifying Practices) ที่ผู้กระทำการคัดสรร (Select) เฉพาะบางแง่มุมมานำเสนอ เพื่อตรึงความหมายให้เป็นไปตามที่ต้องการ ในกรณีนี้ รัฐได้ใช้อำนาจในการกำหนดนิยามความเป็น “เจ้าเมืองที่ดี” ผ่านวัตถุจัดแสดง เพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับการรวมศูนย์อำนาจ และสอดคล้องกับงานวิจัยของ นันทวัฒน์ เนตรเจริญ และ เชิดชัย อุดมพันธ์ (2567) ที่พบว่าสื่อและพื้นที่ทางวัฒนธรรมมักถูกใช้เพื่อสร้างภาพลักษณ์เชิงอุดมคติที่รัฐต้องการให้สังคมจดจำ

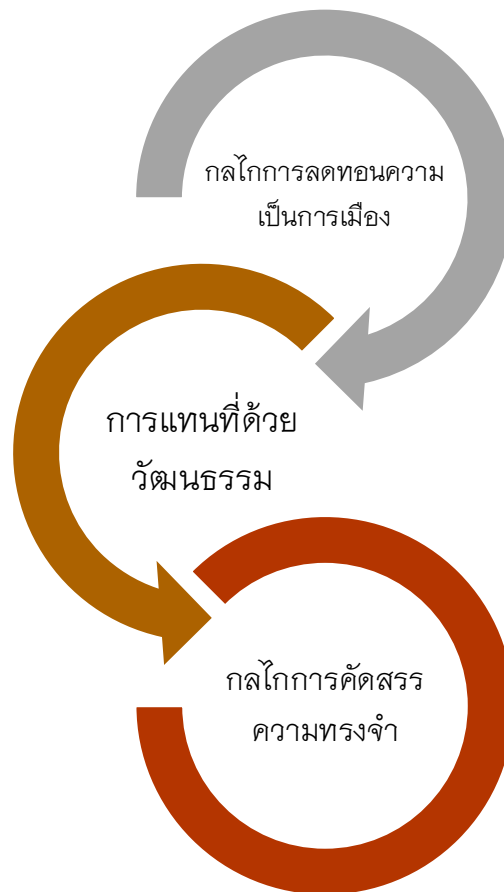
นอกจากนี้ กระบวนการดังกล่าวยังสอดคล้องกับแนวคิด “อำนาจนำ” (Hegemony) ของ Gramsci (1971) และการวิเคราะห์ของ วัชรพล พุทธรักษา (2549) ที่ชี้ให้เห็นว่า รัฐจำเป็นต้องสร้างความยินยอมพร้อมใจ (Consent) ผ่านสถาบันทางวัฒนธรรม เพื่อให้อุดมการณ์ของชนชั้นปกครอง กลายเป็นสามัญสำนึกของสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เชียงใหม่ ที่เน้นภาพลักษณ์ของพระราชชายาเจ้าดารารัศมี ในฐานะโซ่คล้องเชื่อมความสัมพันธ์ ซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาของ จิรชาติ สันตะยศ (2552) ที่อภิปรายว่า ภาพลักษณ์ของพระราชชายาเจ้าดารารัศมี ถูกประกอบสร้างขึ้นใหม่ในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย เพื่อใช้เป็นสัญลักษณ์แห่งความปรองดองและการผสมผสานทางวัฒนธรรมระหว่างล้านนากับสยาม ลดทอนความรู้สึกแปลกแยกของการถูกผนวกดินแดน

จากผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เรื่องการวิเคราะห์มิติการต่อรองและลดทอนประวัติศาสตร์ของเจ้าเมืองเหนือในพื้นที่จัดแสดง พบว่า เนื้อหาจัดแสดงมีการ “ลดทอน” เรื่องราวความขัดแย้งทางการเมือง การต่อต้านการเก็บภาษี และความตึงเครียดในช่วงการปฏิรูปมณฑลเทศาภิบาล โดยเลือกที่จะนำเสนอเพียงภาพความร่วมมือและการพัฒนาที่ราบรื่น ซึ่งมีความแตกต่างกับข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ที่ปรากฏในงานของ สรวิศ อ่องสกุล (2566) และ เนื้ออ่อน ขวัญทองเขียว (2553) ที่ระบุว่า ช่วงเวลาดังกล่าวเต็มไปด้วยความขัดแย้งและการต่อรองอำนาจอย่างเข้มข้นระหว่างเจ้าผู้ครองนครกับข้าหลวงจากกรุงเทพฯ ซึ่งการที่พิพิธภัณฑ์เลือกที่จะไม่นำเสนอประเด็นเหล่านี้ สอดคล้องกับแนวคิดเรื่อง “การสร้างความทรงจำร่วมแห่งชาติ” ที่ต้องการลบเลือนรอยร้าวในอดีตเพื่อสร้างเอกภาพในปัจจุบัน

นอกจากนี้ การเน้นย้ำภาพลักษณ์เจ้าเมืองในฐานะผู้จงรักภักดีและอยู่ภายใต้พระบรมโพธิสมภาร ยังสอดคล้องกับสิ่งที่ อาสา คำภา (2567) เรียกว่า “พระราชอำนาจนำ” ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในสังคมไทยที่ใช้อำนาจความชอบธรรมผ่านสถาบันพระมหากษัตริย์ พิพิธภัณฑ์จึงทำหน้าที่ผลิตซ้ำวาทกรรมนี้โดยการจัดวางให้เจ้าเมืองเหนือเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างอำนาจที่มีศูนย์กลางอยู่ที่กรุงเทพฯ อย่างสมบูรณ์ และทำให้กระบวนการรวมศูนย์อำนาจที่ อภิญา ฉัตรช่อฟ้า และคณะ (2565) อธิบายว่าเป็นจุดเปลี่ยนที่สิ้นคลอนท้อถိုင်นั้น กลายเป็นเพียงเรื่องราวของการพัฒนาที่ท้องถิ่นเต็มใจยอมรับ ส่งผลให้ประวัติศาสตร์นิพนธ์ในพิพิธภัณฑ์มีลักษณะเป็นประวัติศาสตร์ที่จำนนยอมและปราศจากเสียงแห่งการต่อรองที่แท้จริง

องค์ความรู้จากการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “การประกอบสร้างภาพตัวแทน “เจ้าเมืองเหนือ” ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติในเขตภาคเหนือ: อำนาจนำและความทรงจำร่วมสมัย” ผู้วิจัยได้สังเคราะห์องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยเพื่ออธิบายกลไกการทำงานของพิพิธภัณฑ์รัฐในการจัดการกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ประกอบด้วย 2 กลไกหลักที่ทำงานสัมพันธ์กัน ดังนี้

ภาพที่ 1 องค์ความรู้จากการวิจัย

(ที่มา: ณฐกฤต สง่างามจิต และ กาญจนา เหล่าโชคชัยกุล, 2568)

งานวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่า พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติมิใช่กระจกเงาที่สะท้อนประวัติศาสตร์อย่างใสซื่อ แต่เป็น “พื้นที่ปฏิบัติการทางอำนาจนำ” ที่รัฐใช้เปลี่ยนประวัติศาสตร์ล้านนาที่ซับซ้อนและขัดแย้ง ให้กลายเป็น “เรื่องเล่าแห่งความสามัคคี” ผ่านกลไก ดังนี้

1. กลไกการลดทอนความเป็นการเมืองและแทนที่ด้วยวัฒนธรรม จากเรื่องราวประวัติศาสตร์ล้านนาในพิพิธภัณฑ์ดังที่นำเสนอมา ยิ่งชี้ให้เห็นว่า หน้าตาของพิพิธภัณฑ์นั้นไม่ได้เพียงเก็บรักษาวัตถุ แต่กำลังทำหน้าที่ “เปลี่ยนสถานะ” ของเจ้าเมืองเหนือ จากเดิมที่เป็น “ผู้เล่น

ทางการเมือง” ที่มีอำนาจต่อรอง ให้กลายเป็นเพียง “สัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม” ผ่านกระบวนการเลือกนำเสนอเฉพาะมิติที่สวงาม นุ่มนวล เช่น เรื่องราวความรัก หรือการทำบุญสร้างวัด เพื่อบดบังมิติความแข็งแกร่งของอำนาจทางการเมือง ทำให้ภาพลักษณ์ของเจ้าเมืองเหนือดูเป็นมิตรต่อรัฐศูนย์กลาง เป็นการสร้างความชอบธรรมให้กับการผนวกดินแดนล้านนาว่าเกิดขึ้นผ่านสายสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมที่งดงาม มิใช่การบังคับทางการเมือง

2. กลไกการคัดสรรความทรงจำเพื่อความสมานฉันท์ การสร้างความทรงจำแห่งชาติจำเป็นต้องอาศัย “การลืม” หรือการทำให้เรื่องราวบางอย่างเงียบเสียงลง (Silencing) โดยเฉพาะเรื่องราวที่เป็น “รอยร้าว” ทางประวัติศาสตร์ ด้วยการตัดตอนช่วงเวลาแห่งความขัดแย้งออกจากเส้นเรื่อง และตีความพฤติกรรมทางการเมืองเพื่อความอยู่รอด ให้กลายเป็น “ความจงรักภักดี” หรือ “การเสียสละเพื่อชาติ” เกิดเป็น “ความทรงจำกระแสหลัก” (Hegemonic Memory) ที่มีโครงเรื่องชุดเดียว คือ ท้องถิ่นยินดียินยอมรับอำนาจจากส่วนกลางเพื่อการพัฒนา ทำให้ประวัติศาสตร์การต่อสู้ของคนท้องถิ่นถูกลบเลือนและขาดความต่อเนื่องเชื่อมโยงกับปัจจุบัน

สรุปและข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การประกอบสร้างภาพตัวแทน “เจ้าเมืองเหนือ” ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติในเขตภาคเหนือ: อำนาจนำและความทรงจำร่วมสมัย” พบว่า พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติทั้ง 3 แห่ง ได้แก่ เชียงใหม่ หริภุญไชย และน่าน ทำหน้าที่เป็นกลไกทางวัฒนธรรมที่สำคัญของรัฐในการผลิตซ้ำอุดมการณ์ชาติและสร้างความทรงจำกระแสหลัก ผ่านกระบวนการคัดสรรและประกอบสร้าง “ภาพตัวแทน” ของเจ้าเมืองเหนือให้มีลักษณะเป็น “พันธมิตรผู้ภักดี” และ “ปราชญ์บุคคลทางวัฒนธรรม” โดยเน้นย้ำความสัมพันธ์อันดีกับราชสำนักสยาม การทำนุบำรุงพุทธศาสนา และการส่งมอบอำนาจสู่ส่วนกลางอย่างราบรื่น เพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับการรวมศูนย์อำนาจและการสร้างรัฐชาติสมัยใหม่

ผลจากการประกอบสร้างภาพตัวแทนดังกล่าว ส่งผลให้มีมิติทางประวัติศาสตร์ด้าน “การเมืองท้องถิ่น” โดยเฉพาะพลวัตของการต่อรองอำนาจ ความขัดแย้งในช่วงการปฏิรูปการปกครองมณฑลเทศาภิบาล และปฏิกิริยาของท้องถิ่นที่มีต่อการสูญเสียสถานะ ถูกลดทอนความสำคัญหรือทำให้เงียบหายไปจากพื้นที่จัดแสดง ทำให้เรื่องเล่าภายในพิพิธภัณฑ์ขาดความครบถ้วนรอบด้านและตัดขาดจากบริบทความเป็นจริงที่ซับซ้อน

ดังนั้น เพื่อให้พิพิธภัณฑ์สามารถทำหน้าที่เป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ที่สะท้อนข้อเท็จจริงและสร้างปัญญาแก่สังคม ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

1. ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย เพื่อให้การจัดแสดงเนื้อหาที่มีความสมบูรณ์และสะท้อนมิติทางประวัติศาสตร์ที่หลากหลายยิ่งขึ้น ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะต่อการพัฒนาเนื้อหาและการเล่าเรื่อง ดังนี้

1) ควรนำเสนอมิติทางประวัติศาสตร์ด้านการเมืองและการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอำนาจอย่างตรงไปตรงมา โดยเพิ่มเติมเนื้อหาเกี่ยวกับผลกระทบของการปฏิรูปมณฑลเทศาภิบาลที่มีต่อเจ้าเมืองและราษฎร เช่น การเปลี่ยนแปลงระบบภาษี การจัดการทรัพยากรป่าไม้ หรือปฏิบัติการต่อต้านในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อให้ผู้ชมเข้าใจว่าการรวมศูนย์อำนาจมิใช่เพียงเรื่องของความยินยอมพร้อมใจ แต่เป็นกระบวนการที่มีการปะทะสังสรรค์ทางอำนาจ

2) ควรเปิดพื้นที่ให้แก่ “เรื่องเล่าที่หลากหลาย” (Polyphonic Narratives) หรือชุดความทรงจำกระแสรอง โดยนำข้อมูลจากเอกสารท้องถิ่น ตำนาน หรือประวัติศาสตร์บอกเล่า (Oral History) ที่สะท้อนมุมมองของคนในพื้นที่ที่มีต่อเจ้าเมือง มาจัดแสดงควบคู่กับเอกสารราชการจากส่วนกลาง เพื่อสร้างพื้นที่แห่งการถกเถียงและเปรียบเทียบข้อมูล (Dialectic) ซึ่งจะช่วยคืนความเป็นมนุษย์และความซับซ้อนให้กับตัวละครเจ้าเมืองเหนือ มากกว่าเป็นเพียงสัญลักษณ์แห่งความจงรักภักดีเพียงด้านเดียว

2. ข้อเสนอแนะในการนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ เพื่อให้องค์ความรู้จากการวิจัยสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในเชิงนโยบายและการปฏิบัติงานจริง ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

1) กรมศิลปากรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรนำผลการวิจัยไปใช้เป็นแนวทางในการทบทวนแผนแม่บทการจัดแสดง (Master Plan) ของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติในภูมิภาคต่าง ๆ โดยเปลี่ยนกระบวนการตัดสินใจจากการนำเสนอ “สมบัติของชาติ” (National Treasures) เพียงอย่างเดียว สู่การเป็น “พิพิธภัณฑสถานเชิงวิพากษ์” (Critical Museum) ที่กล้าตั้งคำถามและนำเสนอประวัติศาสตร์สังคมที่เชื่อมโยงกับวิถีชีวิตและรากเหง้าของคนในท้องถิ่นอย่างแท้จริง

2) ควรส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและนักวิชาการท้องถิ่น (Co-curation) ในการออกแบบเนื้อหาจัดแสดงหรือกิจกรรมหมุนเวียน เพื่อลดการผูกขาดการตีความจากส่วนกลาง และสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วม (Sense of Belonging) ให้แก่คนในพื้นที่ ซึ่งจะช่วยให้พิพิธภัณฑสถานมีชีวิตชีวาและเป็นพื้นที่สาธารณะที่สามารถเชื่อมโยงอดีตของเจ้าเมืองเหนือเข้ากับอัตลักษณ์และความสำนึกของคนรุ่นปัจจุบันได้สืบไป

เอกสารอ้างอิง

กรมศิลปากร. (2551). *จารึกวัดพระยืน ใน จารึกล้านนา ภาค 2 เล่ม 1: จารึกจังหวัดเชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน และ แม่ฮ่องสอน*. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.

กรมศิลปากร. (ม.ป.ป.ก). *ประวัติและบทบาทหน้าที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน่าน*. [ออนไลน์]
<https://www.finearts.go.th/nanmuseum/view/12632>. [15 พฤษภาคม 2568]

กรมศิลปากร. (ม.ป.ป.ช). *ประวัติและบทบาทหน้าที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หริภุญไชย*. [ออนไลน์]
<https://www.finearts.go.th/hariphunchaimuseum/categorie/history>. [15 พฤษภาคม 2568]

- กรมศิลปากร. (ม.ป.ป.ค.). พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เชียงใหม่. [ออนไลน์]
<https://www.finearts.go.th/chiangmaimuseum/categorie/about>. [15 พฤษภาคม 2568]
- จิรัชชาติ สันต๊ะยศ. (2552). การสร้าง “พระราชชายาเจ้าดารารัศมี” ให้เป็นบุคคลสำคัญไปประวัติศาสตร์
 ทศวรรษ 2500 – ปัจจุบัน. *สุนารีสารสังคมศาสตร์*, 3(2), 72–83.
- ธนิต อยู่โพธิ์. (2510). เรื่องน่ารู้ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร. พระนคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด
 คิวพร.
- นันทวัฒน์ เนตรเจริญ, และ เชิดชัย อุดมพันธ์. (2567). การวิเคราะห์เปรียบเทียบภาพตัวแทนทหารใน
 เพลงมาร์ชประจำหน่วยและเพลงสมัณนิยม. *วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้*, 12(2),
 145–177.
- เนื่ออ่อน ขวัญทองเขียว. (2553). รัฐสยามกับล้านนา พ.ศ. 2417–2476. *วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์ดุสิต
 บัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์. คณะอักษรศาสตร์: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*.
- วัชรพล พุทธิรักษา. (2549). รัฐบาลทักษิณกับความพยายามสร้างภาวะการครองอำนาจ
 นำ. *วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต. คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*.
- สร้อยดี อ่องสกุล. (2566). *ประวัติศาสตร์ล้านนา* (พิมพ์ครั้งที่ 13). สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อภิญา ฉัตรช่อฟ้า, สมนึก ชีรปัญญา, พระปลัด และ บวร ชมชื่นศรี. (2565). การปกครองท้องถิ่น
 ไทยในยุครวมศูนย์อำนาจ. *วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์*, 11(3), 422–435
- อาสา คำภา. (2567). “พระราชอำนาจนำ” กับ “การบริหารจัดการน้ำ” ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ
 พระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช. *วารสารไทยคดีศึกษา*, 21(2), 1–19.
- Gramsci, A. (1971). *Selections from the prison notebooks*. (Q. Hoare & G. N. Smith, Eds. & Trans.).
 International Publishers.
- Hall, Stuart. (Ed.). (1997). *Representation: Cultural representations and signifying practices*. Sage.